

ZBORNÍK

SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO MÚZEA

**ANNALES
MUSEI
NATIONALIS
SLOVACI**

ARCHEOLÓGIA

22

**ROČNÍK
CVI – 2012**

ZBORNÍK
SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CVI – 2012
ARCHEOLÓGIA
22

Redakčná rada

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD.,
PhDr. Matej Ruttkay, CSc., PhDr. Etela Studeníková, CSc.,
PhDr. Vladimír Turčan, PhDr. Ladislav Veliačik, DrSc.

Zostavovateľ

PhDr. Vladimír Turčan

Autori fotografií a kresieb:

Alexander Botoš, Radoslav Čambal, Zdeněk Farkaš, Igor Choma, Alžbeta Nagyová,
Lucia Pilková, Marián Soják, Barbara Zajacová, Dušan Tatar, Marián Vizdal,
Archív SNM-Archeologické múzeum Bratislava

Mapové podklady: Martin Bartík, Mário Bielich

Preklad do nemeckého a anglického jazyka: Jana Kličová, Ľubomíra Kuzmová a autori
Preklad do slovenského jazyka: Radoslav Čambal

Posudzovatelia:

PhDr. Juraj Bartík, PhD., Mgr. Igor Bazovský, PhD., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Prof. PhDr. Klára Kuzmová, CSc., Dr. Peter C. Ramsel,
PhDr. Vladimír Turčan

Layout, tlač: KOMPRINT, spol. s r.o., Bratislava

Vydalo: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2012
Náklad 400 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum 2012

ISBN 978-80-8060-296-3

OBSAH – INHALT

<i>Zdeněk Farkaš: Nálezy kultúry ľudu so starou lineárnou keramikou zo Stupavy</i>	7
<i>Funde der Kultur der ältesten Linearbandkeramik aus Stupava</i>	12
<i>Gabriel Nevizánsky – Radovan Fodor – Vítazoslav Struhár: Sídliškový objekt bolerázskej skupiny z Abrahámu</i>	13
<i>Ein Siedlungsobjekt der Boleráz-Gruppe aus Abraham</i>	22
<i>Juraj Bartík: Drobné nálezy z opevnenej osady maďarovskej kultúry v Budmericiach</i>	23
<i>Kleinfunde aus der befestigten Siedlung der Maďarovce-Kultur in Budmerice</i>	29
<i>Robert Bača: Medená dýka z Banky (okr. Piešťany)</i>	31
<i>Ein Kupferdolch aus Banka (Bez. Piešťany)</i>	38
<i>Robert Bača – Juraj Bartík: Kamenný kadľub z obce Dojč</i>	39
<i>Eine steinerne Gussform aus Dojč</i>	41
<i>Lucia Hlavenková – † Lev Zachar: Sídliškový objekt z mladšej doby bronzovej v Šaštíne-Strážach</i>	43
<i>Ein Jungbronzezeitliches Siedlungsobjekt in Šaštín-Stráže</i>	57
<i>Anita Kozubová: Vreckový nožík alebo britva? K interpretácii niektorých predmetov z kosti a parohoviny z pohrebísk vekerzugskej kultúry (na základe nálezov z chotínskych pohrebísk)</i>	59
<i>Ein Taschen- oder ein Rasiermesser? Zur Interpretation einiger Knochen- und Geweihgegenstände aus Gräberfeldern der Vekezug-Kultur (anhand der Funde aus den Gräberfeldern von Chotín)</i>	75
<i>Igor Bazovský: Kostrový hrob z prelomu staršej a mladšej doby železnej z Bernolákova</i>	79
<i>Ein Körpergrab aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo</i>	84
<i>Alena Šefčáková: Antropologická analýza kostrového nálezu z prelomu staršej a neskorej doby železnej z Bernolákova – poloha Šakoň</i>	85
<i>Anthropologische Analyse des Skelettenfundes aus der Wende der Späthallstatt und Frühlatènezeit aus Bernolákovo – Flur Šakoň</i>	85
<i>Radoslav Čambal: Frühlatènezeitliche Gräberfeld von Stupava. Ausgrabungen in Jahre 1929</i>	87
<i>Včasnotaténske pohrebisko v Stupave. Výskum v roku 1929</i>	111
<i>Lucia Pilková: Keltská bronzová zoomorfná spona z Marcelovej zbierky</i>	121
<i>Eine frühlatènezeitliche bronzene Tierkopffibel aus der Marcel-Sammlung</i>	124
<i>Radoslav Čambal: Keltská plastika kanca zo Slovenskej Novej Vsi</i>	125
<i>Eine keltische Eberplastik aus Slovenská Nová Ves</i>	129
<i>Peter Trebsche: Größe und Wirtschaftsstruktur latènezeitlicher Flachlandsiedlungen im österreichischen Donaauraum</i>	131
<i>Velkosť a ekonomické štruktúry nížinných sídlisk z doby laténskej v rakúskom Podunajske</i>	161
<i>Kristina Adler-Wölfl: Spätlatènezeitliche Fundstellen in Wien</i>	169
<i>Neskorolaténske náleziská vo Viedni</i>	188
<i>Miroslava Daňová – Marián Soják: Prsteň s nápisom UTERE FELIX z Liptova</i>	189
<i>Ein Ring mit der Inschrift „Utere Felix“ aus Liptau</i>	192
<i>Péter Prohászka – Sándor Trugly: Avarské nálezy zo 7. storočia z Komárna z Bercsényiho (dnes Gombaiho) ulice</i>	193
<i>Die awarischen Funde von Komárno – Bercsényi (Heute Gombai) Strasse aus dem 7. Jahrhundert</i>	203
<i>Mário Bielich – Terézia Vangľová – Barbara Zajacová: Archeologický výskum v centre mesta Žilina</i>	205
<i>Archäologische Ausgrabungen im Stadtzentrum von Žilina</i>	215
<i>Martin Kvietok: Dva stredoveké keramické súbory zo Starých Hôr (okr. Banská Bystrica)</i>	217
<i>Two medieval pottery assemblages from Staré Hory (Banská Bystrica Dist.)</i>	233

<i>Alexander Botoš: Novoveká studňa z Rimavskej Soboty</i>	235
<i>Neuzeitliche Brunnen aus Rimavská Sobota</i>	249
KOLOKVIUM	
<i>Vladimír Turčan: Desiate kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie</i>	251
<i>Das Zehnte Kolloquium zur Problematik der römisch-germanischen Archäologie</i>	252
<i>Erik Hrnčiarik: Roman building ceramics in the barbarian environment in Slovakia</i>	253
<i>Rímska stavebná keramika v barbarkom prostredí na Slovesnsku</i>	258
<i>Kristian Elschek: Römisches Baumaterial, Dachziegeln und Ziegeln vom Záhorie-Gebiet und aus Zohor (Westslowakei)</i>	259
<i>Rímsky stavebný materiál, strešná krytina a tehly zo Záhoria a zo Zohora (Západné Slovensko)</i>	265
<i>Ondrej Šedo: Objekty s nálezy cihel zkoumané v průběhu výzkumu v trati Mušov-Neurissen</i>	267
<i>Objekte mit Ziegelfunden aus der Grabung in der Flur Mušov – Neurissen</i>	275
<i>Vladimír Turčan: Antická stavebná keramika v germánskych objektoch stupavského regiónu</i>	277
<i>Antike Baukeramik in germanischen Befunden aus der Stupavaer Region</i>	280
<i>Anton Karabinoš – Marián Vizdal: Nálezy tehliarskych výrobkov v Ražanoch a ich historická a technická Analýza</i>	281
<i>Die in Ražňany aufgefundenen Ziegelprodukte und ihre historische und technische Analyse</i>	291
<i>Igor Bazovský: Nálezy rímskej stavebnej keramiky v germánskych objektoch z obdobia sťahovania národov v Bratislave-Rusovciach</i>	293
<i>Funde von römischer Baukeramik aus germanischen Objekten der Völkerwanderungszeit in Bratislava – Rusovce</i>	297
RECENZIE	299

PRSTEŇ S NÁPISOM UTERE FELIX Z LIPTOVA¹

MIROSLAVA DAŇOVÁ – MARIÁN SOJÁK

Keywords: Roman finger ring, silver piece of jewellery, Liptovská Mara, utere felix

Abstract: A finger ring inscribed with UTERE FELIX from Liptov. The paper is dealing with analysis of a finger ring from old private collections, which was reportedly found at “Liptovská Mara”. Provided that this information is true, it is the second ring discovered at the said locality, dozens of kilometres away from the frontiers of a Roman province. The finger ring is being analysed in terms of typology and compared to analogies known from various provinces of the Roman Empire, whereby the authors of the paper suppose that the ring has originated in the 3rd cent. AD. One part of the text is dealing with the inscription VTF (an abbreviation for “utere felix”) engraved in the bezel in the upper part of the ring. Separate evaluation of the state of preservation of the finger ring indicates that it has probably originated from one of Roman provinces and was used over a long time, during which it was maybe modified. The unknown archaeological context unfortunately did not enable to enhance the testimonial value of this piece of jewellery by further information.

V zbierkach členov Slovenskej numizmatickej spoločnosti pri SAV sa neraz objavia artefakty, ktoré sa od numizmatických exemplárov líšia. Časť z nich patrí do kategórie hnutelných pamiatok hmotnej kultúry, získaných nelegálnou činnosťou vykrádačov kultúrneho dedičstva pomocou detektorov kovov. Na Slovensku sa spomínané vyhľadávanie archeologických nálezov rozmohlo najmä od začiatku 90-tych rokov 20. storočia a napriek prísne-
mu porušovaniu novelizovaného zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu toto masové rozkrá-
danie archeologických nálezísk pokračuje dodnes. V predloženom príspevku sa venujeme jednému z nálezov,
získanému vyššie uvedeným spôsobom – drobnému prsteňu. Našli ho spolu s viacerými uhorskými a rímskymi
mincami „v blízkosti Havránku“, známej polykultúrnej archeologickej lokality ležiacej v katastri obce Liptovská
Sielnica-Liptovská Mara (okr. Liptovský Mikuláš), s dominantným osídlením nositeľmi púchovskej kultúry z 2.
storočia pred Kr. až 2. storočia po Kr. (Pieta 1996; 2008, 194 nn.)². Kým nálezové okolnosti viacerých tu obja-
vených mincí sú problematické, neplatí to pre analyzovaný prsteň, pri ktorom sa dochoval štítok s uvedením
lokality „Liptovská Mara“.

Obr. 1. Liptov. Strieborný prsteň.

Strieborný prsteň s prierezom objímky v tvare písmena D má v hornej časti samostatne tvarovaný mierne vystupujúci oválny štítok a na ňom nápis VTF. Objímka prsteňa (vonkajšie rozmery 1,3 x 1,45 cm, vnútorný priemer 1,0 x 1,2 cm, šírka 0,4 - 0,9 cm) je v dolnej časti otvorená, jej konce sú opraco-
vané čo poukazuje na dlhodobšie používanie arte-
faktu v tejto podobe (obr. 1).

Analógie tohto typu šperku sú známe napr. z územia Veľkej Británie (Johnson 1996, 65 Fig. 3.27 – dekorácia na pleciah a okolo štítku), Porýnia (Henkel 1913, Taf. XIX Kat. 372-375), Podunajska (Humer 2009, 373-374 Kat. 1455; 374 Kat. 1457; oba zlaté) a z Posávia (Popovič 1992, 80 Kat. 40, zlatý). Rôzne varianty s postupne sa rozširujúcou objímkou vytvorenou z plechu, stepanej tyčinky, odlievaním alebo spojením viacerých samostatných objímok vedľa seba sú známe od 1. stor. po Kr. (Popovič 1992, 69 Kat. 3), avšak väčšina nájdených exemplárov je datovaná najmä do druhej polovice 2. stor. a 3. stor. po Kr., menej do prvej polovice 4. stor. po Kr. Analó-
gie exemplára z Liptovskej Mary, s podobnými pro-

porciami, sú známe od polovice 2. do začiatku 4. stor. po Kr., pričom plecia prsteňa a lem štítku môžu byť zdobené (Pfeiler 1970, 71 Kat. 16.8 – prsteň z Karpathosu z polovice 2. stor. po Kr.; Ruseva-Slokoska 1991, 168 Kat. 187 – prsteň z lokality Sapareva Banya z pol. 2. až pol. 3. stor. po Kr.; Popović 1992, 80 Kat. 40 – 2. pol. 3. stor. po Kr.; Johnson 1996, 65 Fig. 3.27 – prsteň z Whitwell, Leicestershire, podľa dekorácie koniec 3.-4. stor. po Kr.). Okrem štítku býva na prsteňoch tohto tvaru často zasaďené očko z rôzneho materiálu.

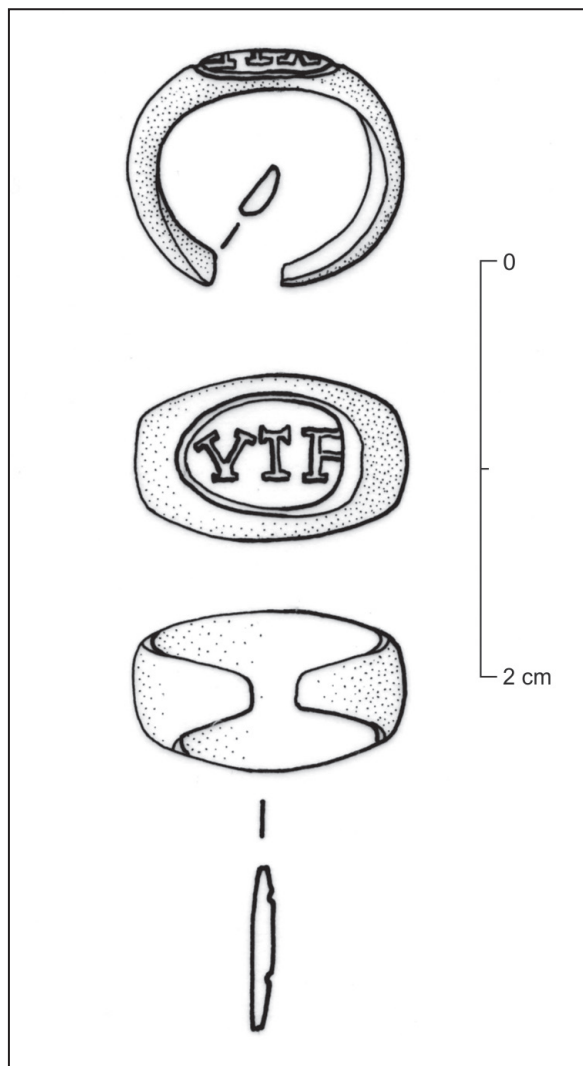
Prsteň z Liptovskej Mary má v hornej časti oválny štítok (0,7 x max. 0,9 cm) s miernym poškodením na konci nápisu (obr. 2). Písmená VTF sú zaužívaným skrátčením rímskeho priania „*utere felix*“ (užívaj šťastie/šťastia), ktoré sú okrem prsteňov doložené i na sponách (Noll 1958, 66, Abb. 45), prívieskoch v tvare Herkulovho kyjaka (Humer 2009, 364 Kat. 1411), opaskovej garnitúry (Galić/Radman-Livaja 2006, 165-186; Kneifel 1987, 86) a predmetoch každodennej potreby (rúčka zrkadla – Weiss 1992, 196; skrinka na hádzanie kociek – Wamser a kol. 2000, 280 Abb. 238, 432 Kat. 240a). Spravidla sa písali na predmety, ktoré boli určené ako dary a mali nositeľovi/majiteľovi pri ich používaní pripomínať želanie darcu a prinášať šťastie. Okrem tejto skrátenej podoby sa používala aj skratka „VT“ (Bruckneudorf – Daňová, *nepubl. rukopis*), „VT/FE“ (Carnuntum – Humer 2009, 389 Nr. 1514), „VTI“ (Carnuntum – Humer 2009, 389, Nr. 1515.), „VTF“ (Daňová 2012, I-137, II-233 Kat. 480.). Z územia Slovenska sú okrem analyzovaného prsteňa známe dva ďalšie šperky s týmto nápisom – zlatá spona z Ostrovian s nápisom „*VTERE FELIX*“³ a strieborný prsteň z Gerulaty s nápisom „*VTERE FELIX IN DEO VINTIO*“ (Kolník 1988, C.1.18; Kolník 1991, 73; Kolník 1993, 235; Kolník 2001, 72). Prstene zo zlata, striebra, bronzu i skla s formulkou „*utere felix*“, alebo jej skrátenej podobou, sú známe z územia Carnunta (Humer 2009, Kat. 1514-6 – všetky striebro, Kat. 1554 – sklo; Daňová 2012, I-137, II-233 Kat. 480 – zlato), Bruckneudorfu (Daňová, *nepubl. rukopis*; zlato).

Povrch prsteňa, opracovanie koncov i nepravidelne zrezaný tvar štítku, ktorý končí priamo na konci písmena „F“, poukazuje na dlhodobšie používanie, pričom objímka prsteňa mohla byť pôvodne uzatvorená (analógie s uzatvorenou objímkou napr. Johnson 1996, 65 Fig. 3.27; Ruseva-Slokoska 1991, 21 Kat. 187-188; Pfeiler 1970, 74 Taf. 16, 8) a počas používania boli na šperku priebežne urobené úpravy koncov, možno aj nápisu. Doba vzniku prsteňa v dobe rímskej nebola často zhodná s obdobím kedy sa jeho používanie skončilo. I. Popovićová na základe nálezov z územia Srbska a okolitých štátov zastáva názor, že v dobe rímskej sa prstene dedili a mohli byť používané viacerými generáciami aj 50-70 rokov (Popović 1992, 61).

Datovanie strieborného prsteňa z okolia Liptovskej Mary možno na základe známych faktov zúžiť na 3.- začiatok 4. stor. po Kr., pričom autori príspevku sa prikláňajú k ohraničeniu vzniku analyzovaného exemplára do 3. stor. po Kr. Nižšia kvalita spracovania štítku poukazuje na pravdepodobný pôvod v rímskej provincii. Neznámy archeologický kontext nám žiaľ neumožňuje spresniť obdobie do kedy bol prsteň používaný, ani bližšie interpretovať jeho význam v prostredí vzdialenom desiatky kilometrov od rímskych provincií.

LITERATÚRA

Daňová 2012 – M. Daňová: Rímsky zlatý šperk v Panónii Superior. Nепublikovaná dizertačná práca, Trnava 2012.
Daňová, *nepubl. rukopis* – M. Daňová: Römischer Fingerring von Bruckneudorf im Burgenland. Burgendländische Heimatblätter, *nepublikovaný rukopis*.

Obr. 2 Liptov. Rozkreslený prsteň

- Galić/Radman-Livaja 2006* – M. Galić/I. Radman-Livaja: VTERE FELIX – pojasna garnitura iz Varaždinskih Toplica. Vjesnik Arh. Muz. Zagreb 39, Zagreb 2006, 165-186.
- Henkel 1913* – F. Henkel: Die römischen Fingerringe der Rheinlande und der benachbarten Gebiete, Berlin 1913.
- Humer 2009* – F. Hummer (Hrsg.): Von Kaisern und Bürgern. Antike Kostbarkeiten aus Carnuntum. Ausstellungskatalog, Wien 2009.
- Johnson 1996* – C. Johnson: The Jewellery of Roman Britain, Celtic and Classical Traditions, Michigan 1996.
- Kneifel 1987* – H. Kneifel: Museumverien „Lauriacum“. Enns“ - Jahresbuch OÖ. Museumvereinesgesellschaft für Landeskunde 132, Linz 1987, 86.
- Kolník 1988* – T. Kolník: Klenoty dávnej minulosti Slovenska. Katalóg expozície. Editor Š. Holčík, Martin 1998.
- Kolník 1991* – T. Kolník: Germáni a Rimania na Slovensku. Doktorská dizertácia, Nitra 1991.
- Kolník 1993* – T. Kolník: Doba rímska. In: T. Štefanovičová a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava 1993, 210-275.
- Kolník 2001* – T. Kolník: Kontakty raného kresťanstva s územiai strednej Európy vo svetle archeologických a historických prameňov. Studia Archeologica Slovaca Medievalia III-IV, Bratislava 2000-2001, 51-92.
- Mikovínyová 2002* – M. Mikovínyová: Rímske prstene na Slovensku. Nепublikovaná diplomová práca, Trnava 2002.
- Noll 1958* – R. Noll: Vom Altertum zum Mittelalter. Katalog der Antikensammlung I, Wien 1958.
- Pfeiler 1970* – B. Pfeiler: Römischer Goldschmuck des 1. und 2. Jahrhunderts n. Chr. nach datierten Funden, Mainz 1970.
- Pieta 1995* – K. Pieta: Výskum v Liptovskej Sielnici – Liptovskej Mare. AVANS 1993, Nitra 1995, 107-109.
- Pieta 1996* – K. Pieta: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska, Bratislava 1996.
- Pieta 2000* – K. Pieta: Die Siedlung Liptovská Mara II und die Anfänge der Einflüsse der Laténe-kultur im Westkarpatenraum. Slov. Arch. 48, Nitra 2000, 315-346.
- Pieta 2008* – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska, Nitra 2008.
- Popović 1992* – I. Popović: Rimski nakit u Narodnom muzeju u Beogradu. I. Prstenje, Beograd 1992.
- Ruseva-Slokoska 1991* – L. Ruseva-Slokoska: Roman Jewellery. A Collection of the National Archaeological Museum-Sofia, Sofia 1991.
- Wamser a kol. 2000* – L. Wamser u. a. (Hrsg.): Die Römer zwischen Alpen und Nordmeer, Mainz 2000.
- Weiss 1992* – P. Weiss: Einige beschriftene Kleinobjekte. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 91, Bonn 1992, 192-200.

EIN RING MIT DER INSCRIFT „UTERE FELIX“ AUS LIPTAU

MIROSLAVA DAŇOVÁ – MARIÁN SOJÁK

Zur Sammlung der Mitglieder der Slowakischen numismatischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften gehört zusammen mit Münzen verschiedenen Alters auch ein silberner römischer Ring mit der Inschrift VTF als Bestandteil einer älteren Privatsammlung. Als Fundstelle des Rings wird „Liptovská Mara“ angegeben. Im Querschnitt D-förmiger Reif, im oberen Teil mit einer selbständig geformten, leicht hervortretenden ovalen Frontplatte mit den Buchstaben VTF versehen. Die Ringschiene (1,3 x 1,45 cm) ist im unteren Teil offen. Analogien zu diesem Schmuckstück kennen wir z. B. aus Großbritannien (*Johnson 1996*, 65, Fig. 3.27 – Dekoration auf der Schulter und rund um die Platte), aus dem Rheingebiet (*Henkel 1913*, Taf. XIX, Kat. 372-375), Donaugebiet (*Humer 2009*, 373-374, Kat. 1455; 374, Kat. 1457 (beide Gold)) und Save-Gebiet (*Popović 1992*, 80, Kat. 40 (Gold)). Die meisten aufgefundenen Exemplare sind vor allem in die zweite Hälfte des 2. und ins 3. Jahrhundert n. Chr., weniger an den Anfang des 4. Jahrhunderts n. Chr. datiert (*Pfeiler 1970*, 71, Kat. 16.8; *Ruseva-Slokoska 1991*, 168, Kat. 187; *Popović 1992*, 80, Kat. 40; *Johnson 1996*, 65, Fig. 3.27).

Die ovale Frontplatte im oberen Teil des Ringes (0,7 x max. 0,9 cm) trägt die eingravierten Buchstaben VTF – den verkürzten römischen Wunsch „utere felix“ (Benutze dies mit Glück), der neben Ringen auch auf Fibeln (*Noll 1958*, 66, Abb. 45), Anhängern in Form der Herkules-Keule (*Humer 2009*, 364, Kat. 1411), Gürtelgarnituren (*Galić/Radman-Livaja 2006*, 165-186; *Kneifel 1987*, 86) und Alltagsgegenständen (Spiegelgriff – *Weiss 1992*, 196; Würfelturm – *Wamser et al. 2000*, 280, Abb. 238, 432, Kat. 240a) belegt ist. Aus der Slowakei kennen wir zwei weitere Schmuckstücke von dieser Art – eine goldene Fibel aus Ostrovany mit der Inschrift „VTERE FELIX“ und einen silbernen Ring aus Gerulata mit der Inschrift „VTERE FELIX IN DEO VINTIO“ (*Kolník 1988*, C.1.18; *Kolník 1991*, 73; *Kolník 1993*, 235; *Kolník 2001*, 72).

Die Oberfläche des Rings, Behandlung der Enden und die unregelmäßig abgeschnittene Form der Frontplatte verweisen auf eine längere Verwendungszeit, wobei die Ringschiene ursprünglich geschlossen gewesen sein könnte (Analogien mit geschlossener Ringschiene siehe z. B. bei *Johnson 1996*, 65, Fig. 3.27; *Ruseva-Slokoska 1991*, 21, Kat. 187-188; *Pfeiler 1970*, 74, Taf. 16, 8). Die Autoren des Beitrags datieren die Entstehung des Rings ins 3. Jahrhundert n. Chr. Eine niedrigere Qualität der Ausführung der Frontplatte deutet an, dass der Ring aus einer der römischen Provinzen stammte. Der unbekannt archäologische Kontext ermöglicht uns leider weder genau zu bestimmen, bis wann der Ring in Gebrauch war, noch näher zu identifizieren, welche Bedeutung er in einem Umfeld gehabt hat, das Dutzende Kilometer weit von römischen Provinzen entfernt war.

Mgr. Miroslava Daňová, PhD.
Majakovského 35
90201 Pezinok
mirka.danova@gmail.com

PhDr. Marián Soják, PhD.
Archeologický ústav SAV Nitra,
pracovisko Mlynská 6, 052 01 Spišská Nová Ves
sojak@ta3.sk

Poznámky

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu 2/0117/12 grantovej agentúry VEGA.

² V okolí Liptovskej Mary je známy aj ďalší rímsky prsteň vyrobený zo železa, so zasadenou intagliou. Bol nájdený počas archeologického výskumu na Havránku v neskoroláténskej vrstve (*Pieta 1995*, 107; *Pieta 1996*, 193; *Pieta 2000*, obr. 4.14.). Preto je táto lokalita doposiaľ považovaná za najsevernejšiu na Slovensku, kde sa našiel tento typ rímskeho šperku (*Mikovíniová 2002*, 28). Ďalšia analýza prsteňa a najmä gemy by v budúcnosti mohla rozšíriť informácie o rímskych importoch v okolí Liptovskej Mary.

³ V súčasnosti je v zbierkach Kunsthistorisches Museum Wien, kde bola odkúpená v roku 1791. Inv. č. VII b 349.